

DIVADELNÍ ODDĚLENÍ NÁRODNÍHO MUZEA (1924–2014). NÁSTIN JEHO HISTORIE SE ZVLÁŠTNÍM ZŘEATELEM NA ZAKLADATELSKOU ÉRU JANA BARTOŠE.*

MARKÉTA TRÁVNÍČKOVÁ

Abstract: Theatre Department of National Museum (1924–2014). An outline of its history with a special attention on the founding era of Jan Bartoš.

The foundation to a Theatre Department of National Museum was propounded in 1924, when his first chief started to manage the archive of National Theatre within the Library of National Museum. The independent theatrical department was established in 1930.

The project in details elaborates the history of department to 1945 (period of Jan Bartoš). The time period from 1946 till today is also outlined. Besides the personalities who had an influence on the shape of workplace, there are even major activities presented – collection works, exhibitions, publications, time roles of political–social phases of the country, and so on.

Keywords: National Museum – Theatre Department – history – personalities – collection works – exhibitions – publications

Navzdory výjimečné roli, kterou sehrálo v procesu konstituování a osamostatňování českého národa divadlo, nebyly památky na ně a prameny k jeho studiu do 20. let 20. století systematicky uchovávané vůbec, poté v podmínkách, které neodpovídaly jejich významu. Přes postupné snahy několika generací našich předchůdců se dosud nepodařilo vybudovat divadelní muzeum ani stálou pražskou divadelní expozici. Teatrologické bádání je přitom specifickou disciplínou, která nevystačí s písemnými prameny a neobejde se bez hmotných památek, jež o podobě představení vypovídají nejlépe. Divadelní představení se odehrává v trojrozměrném prostoru, navíc inscenace končí s derniérou a nelze ji na rozdíl od literatury, hudby či filmu zachovat budoucnosti (ani s dnešními moderními technologiemi záznamu). Proto je pro divadelní historii tolik důležité studium dochovaných cedulí, fotografií, výtvarných návrhů, maket, realizovaných kostýmů, rekvizit, režijních a nápo vědních knih, ale též loutek, loutkářských dekorací apod. Proto veškeré bádání o českém divadle od drobných časopi seckých článků po akademické Dějiny českého divadla či velké encyklopedické projekty začínalo vždy v Divadelním oddělení Národního muzea.

Ani cesta k jeho vybudování nebyla snadná. Nadějná v tomto smyslu byla Národopisná výstava československá v Praze roku 1895, pro kterou dramatik a tehdejší ředitel Národního divadla František Adolf Šubert shromáždil bohatý materiál z činnosti profesionálních divadel, kočovných společností i ochotnických spolků. Exponáty se však po skon-

čení výstavy nepodařilo uchovat vcelku, byly vráceny majitelům a mnohé nejspíš ztraceny. Myšlenka na zřízení divadelního muzea, která se v této souvislosti poprvé objevila, z důvodu nezájmu úřadů a finanční náročnosti ztroskotala. Oživena byla před první světovou válkou. Ústřední jednota českého herectva se na schůzi svého výboru v roce 1909 usnesla požádat veřejnost o darování památek na vývoj českého divadla a ustanovila komitét, pověřený nalezením vhodného prostoru. Dalším podnětem byla výstava uspořádaná v roce 1910 Ústřední maticí divadelního ochotnictva československého na výstavišti v Královské oboře, z níž zůstalo pohromadě zachováno zhruba tisíc památek. V roce 1913 byla z členů čtyř hereckých organizací¹ ustavena zvláštní přípravná komise, která se obrátila na správní výbor Musea království Českého s žádostí o poskytnutí prostoru pro stálé divadelní oddělení. Žádosti bylo vyhověno, válečné události tento pokus zhatily. V souvislosti s 50. výročí položení základního kamene k Národnímu divadlu se v květnu 1918 v Praze konaly Divadelní slavnosti, které měly charakter vlastenecké protirakouské demonstrace. Organizace se ujal Slavnostní výbor, jehož muzejní a archivní odbor² předal městské radě žádost o poskytnutí místností pro divadelní muzeum, tentokrát v Městském muzeu pražském.³ Žádosti bylo vyhověno, výbor vypracoval stanov y a návrhy dotazníků pro sběr materiálu v českých divadlech a ochotnických spolcích, v poslední chvíli však jeho snahy ustoupily požadavkům na stavbu budovy Národního divadla v Brně a po 28. říjnu mnoha dalším problémům

* Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národního muzea (DKRVO 2014/26, 00023272).

¹ Organizace českého herectva, Ústřední jednota českého herectva, Svaz osvětový a Ústřední matice divadelního ochotnictva československého.

² Předsedou byl Václav Štech, místopředsedou Zdeněk Nejedlý, dalšími členy Karel Engelmüller, František Xaver Harlas, Jan Kučera, Karel Boromejský Mádl, Karel Mušek, Václav Vilém Štech a Václav Řiha.

³ Dnešní Muzeum hlavního města Prahy.

samostatné republiky. Shrnující, apelující text k tématu publikoval v roce 1920 v Jevišti⁴ Karel Engelmüller. Varoval v něm před dalším odkládáním zřízení divadelního muzea v době, kdy dožívají poslední pamětníci obrozeneckého divadla, mezi nimiž je rozptýleno vedle autentických dojmů a vzpomínek i množství písemných i hmotných památek.

Období Jana Bartoše (1924–1945)⁵

S cílem vybudovat muzeum českého divadla vstoupil do historie českého divadelního muzejnictví **Jan Bartoš** (1893–1946). Jeho podíl na vzniku a utváření Divadelního oddělení Národního muzea je natolik zásadní a množství neprostudovaných pramenů k tématu natolik předčilo očekávání, že původně zamýšlené shrnutí celé historie oddělení bude muset být nahrazeno postupným studiem jednotlivých etap.⁶ Tato stať zahrne léta 1924–1945, období Jana Bartoše.

Dramatik, divadelní kritik a historik Jan Bartoš působil po studii práv (JUDr. 1918) krátce jako koncipient v soukromé advokátní kanceláři (1918–1919) a u Magistrátu hlavního města Prahy (1919–1923). Od roku 1909 zároveň publikoval divadelní referáty v *Národním obzoru*, *Scéně*, *Červnu*, *Kmeni*, *Právu lidu*, *Jevišti*, *Tvorbě* a *jinde*. V letech 1913–1930 napsal 20 divadelních her, z nichž mnohé nebyly inscenovány, dvě ani publikovány. Úspěch na jevišti měli jen jeho Krkavci v režii K. H. Hilara (Městské divadlo na Královských Vinohradech 1920). Bartoš proslul častými útočnými polemikami s inscenátory svých děl, součástí jeho pozůstalosti i jeho složky v archivu Národního divadla je řada svědectví o žalobách, které vznášel při nedodržení smlouvy ze strany divadla.

Přestože Bartošova dramata jsou dnes zapomenuta a jevištního úspěchu se nedočkala ani v době svého vzniku, nebyla jeho vrstevníky hodnocena nepříznivě. Jaroslav Seifert je označoval za nevšední, autora jako „básníka pastelové fantazie a sžíravé ironie“.⁷ Za díla „moderního tragického básníka, jakých jsme snad dosud neměli vůbec“ považoval Bartošovy hry režisér Jindřich Honzl.⁸ Dramatický talent, odvahu k formálnímu experimentování a neotřelý sloh ocenili i Vítězslav Nezval, Josef Tráger či Edmond Konrád.⁹

Povědomí o osobě Jana Bartoše se dnes většinou omezuje na jeho zvláštní povahu se zálibou ve spiritismu, hádání z ruky a astrologii (v pozůstalosti je uchována řada horoskopů, které sestavoval nejen svým současníkům, ale i spisovatelům a skladatelům 19. století). Zejména v posledních letech života dováděl do krajnosti své podivinství, samotář-

ství, obírání se smrtí a myšlenkami na sebevraždu, kterou skutečně v roce 1946 vykonal. Měl mnoho nepřátel, což ilustruje závěr nekrologu pozdějšího vedoucího DONM Jana Porta: „*Měl jsem ho rád. Ale nebylo nás mnoho.*“¹⁰ V meziválečném československém kulturním životě byl však Jan Bartoš osobností, s níž se hojně stýkali, jak dokládá bohatá korespondence v LA PNP, reprezentanti dobové české elity – spisovatelé František Xaver Šalda, bratři Čapkové, Vítězslav Nezval, Ivan Olbracht, Fráňa Šrámek, Jaroslav Seifert, Gabriela Preissová, Arnošt Dvořák, Jan Werich a Jiří Voskovec, režiséři Jiří Frejka, Karel Hugo Hilar, Jindřich Honzl, malíři a scénografové Rudolf Kremlička, Jindřich Štyrský, Bedřich Feuerstein, Vlastislav Hofman, Jan Zrzavý a mnozí další. Není pochyb o tom, že tyto styky pomohly při budování divadelních sbírek, které bylo v počátcích založeno zejména na principu dárcovství.

31. 8. 1923 opustil Jan Bartoš místo advokátního koncipienta Magistrátu hlavního města Prahy a od 1. 9. 1923 byl přijat do služeb Zemského správního výboru jako literární poradce při intendanci¹¹ Národního divadla. Po neúspěšném pokusu zřídit historický ústav v rámci divadla přešel v roce 1924 do Knihovny Národního muzea. Na tomto místě je třeba uvést na pravou míru letitou legendu o vzniku Divadelního oddělení, podle níž se traduje, že Jan Bartoš svévolně přenesl registraturu Národního divadla ze svého pracoviště v Národním divadle do Knihovny Národního muzea. Bartoš nikdy nebyl zaměstnancem ND a akce byla řízena Zemským správním výborem jakožto nadřízeným orgánem obou institucí. Dokládá to usnesení Zemského správního výboru z 18. 6. 1924, jímž byl Jan Bartoš jmenován „bibliothekářem Národního musea“ a zároveň zproštěn služby při intendanci českého zemského divadla k 31. 8. 1924. Ještě před uplynutím této lhůty měla být Bartošem vykonána „potřebná šetření ve příčině odevzdání staršího archivu divadelního do knihovny Národního musea“.¹²

4. září 1924 podepsali Jan Bartoš, Antonín Dolenský a František Páta za Národní muzeum a František Hošek a Josef Šíkl za Zemský správní výbor protokol¹³ o předání archivu českého zemského divadla ze spisovny Zemského správního výboru do Knihovny Národního muzea. Anonce v listu *Venkov*¹⁴ hovoří o 45 metrácích materiálu. Protokol obsahuje podrobný soupis jednotlivých částí archivu. Nejcennějšími z nich, dodnes tvořícími základ muzejní divadelní sbírky, byly:

1. Činoherní archiv: 1 568¹⁵ rukopisů a opisů divadelních her, provedených na jevišti Stavovského, Prozatímního

⁴ Karel ENGELMÜLLER, *Divadelní muzeum*, Jeviště 1, 1920, s. 494n.

⁵ Oficiálně byl Jan Bartoš vedoucím (přednostou) Divadelního oddělení až do svého penzionování v dubnu 1946, měsíc před smrtí. Fakticky však byl už od jara 1945 na zdravotní dovolené a po osvobození republiky už se do budovy Muzea nevrátil.

⁶ V Archivu Národního muzea je uloženo 67 kartonů neuspořádaných písemností k historii DONM, v Literárním archivu Památníku Národního písemnictví 19 kartonů pozůstalosti Jana Bartoše a 51 kartonů pozůstalosti Josefa Knapa, v DONM 39 kartonů pozůstalosti Jana Porta. Jde o tisíce položek, které je třeba prostudovat, a ty zásadní z nich digitalizovat.

⁷ Jaroslav Seifert věnoval Bartošovi celou kapitolu svých pamětí, v níž jej označil za jednoho z nejzajímavějších lidí svého mládí. (Jaroslav SEIFERT, *Všecky krásy světa*, s. 280–293).

⁸ Jindřich HONZL, *Tragický básník Jan Bartoš*, Otázky divadla a filmu 1, 1945/46, s. 284–300.

⁹ Vítězslav NEZVAL, *Za Janem Bartošem*, Národní divadlo 21, 1945/46, s. 51, kd [Edmond KONRÁD], *Zemřel Jan Bartoš*, Svobodné noviny 8. 5. 1946, jtg [Josef TRÄGER], *Jan Bartoš mrtev*, Svobodné slovo 9. 5. 1946.

¹⁰ Jan PORT, *Tanec smrti dr. Jana Bartoše*, Divadlo 32, 1946, s. 71n.

¹¹ Správní orgán Národního divadla, vedený v té době intendantem Richardem Ackermannem. Z přátelství k němu vykonával Bartoš funkci uměleckého poradce neoficiálně už od března 1923.

¹² Pozůstalost Jana Bartoše, 81/60, fond doklady.

¹³ Uložený v konvolutu nazvaném Sbírkou divadelního oddělení, soupisy a protokoly. DONM.

¹⁴ nesign., *Museum Národního divadla*, *Venkov* 18. 9. 1924.

¹⁵ V konceptu dopisu ředitele KNM Čenka Zíbrta Správnímu výboru NM z 19. 1. 1925 (RNM–KNM–č. j. 57/25) je počet rukopisů tužkou opraven na 2 227 ks.

a Národního divadla od 30. let 19. století. Obsahuje mimo jiné vzácné autografy Jana Nepomuka Štěpánka, Josefa Kajetána Tyla, Václava Klimenta Klicpery, Josefa Jiřího Kolára, Emanuela Bozděcha, Ladislava Stroupežnického, Jana Nerudy, Vítězslava Háalka, Josefa Václava Friče, Jaroslava Vrchlického, Gabriely Preissové, Aloise Jiráska a řady dalších z nejvýznamnějších českých dramatiků.

2. Registratura Sboru pro zřízení Národního divadla. Fond společnosti, která byla ustavena v roce 1850 s cílem vybudovat samostatné české divadlo, představuje ucelený komplet pramenů k činnosti Sboru po celou dobu jeho působení:¹⁶ protokoly jednání, účetní knihy, korespondence s jednotlivci i institucemi, fascikly sbírkových archů, objednávky technických i uměleckých (architektonických a výtvarných) služeb, doklady k organizaci položení základního kamene v roce 1868... K unikátním archiváliím v něm patří dvě listiny z října 1850, podepsané přednostou Františkem Palackým a členy výboru: programové provolání „Slovo k upřímným přátelům národa českého“ a stanovy Sboru, psané rukou Josefa Kajetána Tyla. Prvním badatelem, který materiály nejen systematicky uspořádal, ale využil i odborně, byl sám Jan Bartoš. Staly se podkladem jeho monografie *Národní divadlo a jeho budovatelé*¹⁷ a stejnojmenné výstavy.¹⁸

Archiv Sboru pro zřízení Národního divadla byl jako soubor pramenů mimořádné historické důležitosti od konce 60. let do počátku 80. let 20. století připravován k publikování formou registovaného¹⁹ katalogu. Období 1850–1868 zpracoval někdejší vedoucí Divadelního oddělení Miroslav Burian, po jeho smrti v roce 1980 se práce ujal vedoucí Archivu Národního muzea Aleš Chalupa, který dokončil tvorbu registru pro léta 1869–1883, opatřil spis úvodem, přílohami a rejstříky a připravil k vydání, plánovanému ve spolupráci s Divadelním ústavem u příležitosti oslav 100. výročí Národního divadla v roce 1983. Z finančních důvodů k vydání nedošlo, rukopis²⁰ je uložen v Divadelním oddělení Národního muzea.

3. Vázané konvoluty denních divadelních cedulí Stavovského, Prozatímního a Národního divadla a jejich pobočných scén od roku 1824²¹ do roku 1922. V dalších letech byla sbírka postupně doplňována, což se díky spolu-

práci s Archivem Národního divadla děje dodnes, takže v současné době Divadelní oddělení Národního muzea vlastní unikátní, jinde nedochovaný a téměř úplný²² komplet cedulí první české scény za celou dobu její stodevadesátileté existence.

Z dalších materiálů, převedených v roce 1924 ze spisovny Zemského správního výboru, byl vedle dílčích součástí agendy zemského divadla (spisy intendance a Divadelní dozorcí komise, divadelní řády, stanovy, inventáře, nájemní smlouvy, rozpočty apod.) významným přírůstkem operní archiv – komplet 101 partitury s rozepsanými hlasy,²³ který byl v roce 1952 předán Hudebnímu oddělení NM.

Ředitel KNM Čeněk Zíbrt,²⁴ podpořen Intendancí Národního divadla, která 30. 5. 1925²⁵ urgovala důstojné umístění archivu, získal pro tento účel místnost č. 102 ve zvýšeném přízemí budovy NM, předtím sloužící jako zasedací síň České akademie věd a umění. O prostor se zde však divadelní sbírky musely podělit s hudebním archivem knihovny, který spravoval Emil Axman.²⁶ Návrhy na odloučení od KNM a zbudování samostatného divadelního oddělení či divadelního muzea byly prozatím odmítnuty s poukázáním na archivní povahu materiálu, který vhodně doplňuje knihovní fondy a slouží spíše k vědeckému bádání než coby muzejní sbírkové předměty k výstavním účelům. Tento argument vzal brzy za své díky nasazení, s jakým se pustili do systematického shromažďování dalších divadelních památek Jan Bartoš a od roku 1925 i jeho pozdější nástupce **Josef Knap** (1900–1973). Ještě před osamostatněním oddělení, v letech **1925²⁷–1929**, byla do sbírek získána velká pozůstalost Otýlie Sklenářové-Malé, archiv kočovných společností Františka Čížka a jeho zetě Tomáše Kratochvíla,²⁸ kniha kontraktů ze Stavovského divadla, soubor 2019 fotografií členů Národního divadla ze sbírky herce a fotografa Karla Váni²⁹ nebo prvních 114 fotografií z inscenací vinohradského divadla, věnovaných jeho ředitelstvím. V roce 1927 předalo ředitelství Městského divadla na Královských Vinohradech do Národního muzea také archiv Družstva Národního divadla z let 1883–1900 (období Františka Adolfa Šuberta).

¹⁶ Sbor působil do roku 1886, likvidační práce trvaly však až do 20. let 20. století, dopis o dobrovolném rozpuštění, adresovaný Janu Bartošovi, nese datum 31. 5. 1927 (RNM–HM6–karton 1).

¹⁷ Jan BARTOŠ, *Národní divadlo a jeho budovatelé*, Praha 1933.

¹⁸ Výstava uspořádaná Sbohem pro zřízení druhého Národního divadla, Divadelním oddělením Národního muzea a Muzeem Bedřicha Smetany v Národním muzeu 16. 5. – 15. 6. 1931.

¹⁹ Regest = výtah z listiny nebo jiné písemnosti, stručný obsah. Regesta (regesty) = soubor takových záznamů, sestavený z určitého hlediska.

²⁰ Nalezen byl ovšem pouze pro léta 1850–1877.

²¹ Rok 1824 byl mezníkem ve vývoji samostatného českého divadla ze dvou důvodů: S příchodem prvního Čecha, dramatika Jana Nepomuka Štěpánka, do funkce spolureditele Stavovského divadla se stala česká představení pravidelnými (hrálo se každou neděli a svátek odpoledne) a zároveň započala postupná profesionalizace hereckého souboru.

²² Chybějící cedule v něm tvoří asi 3 procenta v případě Prozatímního a kolem 7 procent v případě českých představení Stavovského divadla. Nejucelenější je řada cedulí Národního divadla.

²³ Šlo o operní a operetní díla německá, italská i česká, mezi nimi o autografy Františka Škroupa, Karla Bendla, Karla Šebora či Františka Zdeňka Skuherského.

²⁴ Čeněk Zíbrt (1864–1932), historik, folklorista a etnograf, ředitel Knihovny Národního muzea v letech 1913–1928.

²⁵ Opis dopisu uložen v pozůstalosti Jana Bartoše, fond doklady.

²⁶ Emil Axman (1887–1949), hudební skladatel a publicista, v letech 1945–1946 prozatímní ředitel Národního muzea, 1946–1949 první vedoucí Hudebního oddělení.

²⁷ Rokem 1925 začíná tzv. chronologická evidence, tj. přidělování přírůstkových čísel. Od roku 1959 je označována za 1. stupeň evidence, zatímco 2. stupeň, tzv. systematická evidence, spočívá v opatřování předmětů inventárními čísly. V období Jana Bartoše se však setkáváme s použitím termínu inventární čísla pro řadu přírůstkových čísel, přírůstkové knihy byly zároveň inventárními.

²⁸ Vedle rukopisů a opisů her, cedulí, fotografií a tisků obsahoval například i kalamář Josefa Kajetána Tyla.

²⁹ Karel Váňa (1867–1951), člen činohry Národního divadla v letech 1896–1928, sebe a své kolegy amatérsky fotografoval, v roce 1927 však prodal Národnímu muzeu jen svou sbírku hereckých portrétů z pražských fotografických ateliérů.

Největší pozornost však věnoval Jan Bartoš od samého počátku systematickému budování výtvarné sbírky. Už v roce 1926 získal několik prací dekoračních malířů 19. století Tobiasse Mössnera, Františka Karla Kolára a Roberta Holzera a zejména unikátní soubor rytin Norberta Bittnera podle návrhů Josefa Platzera, které vyšly knižně roku 1816 pod názvem Theater Decorationen I–II. V následujícím roce byly zakoupeny první dvě kolorované rytiny podle návrhů Giuseppe Galli-Bibieny z let 1719 a 1722, Morstadtova rytina Stavovského divadla, Ženiškovy kresby opony a výzdoby Národního divadla, skicáře návrhů Hugo Ullika, návrh opony Prozatímního divadla od Antonína Gareise či plošné loutky Mikoláše Alše. Do vzniku samostatného Divadelního oddělení bylo chronologickou evidencí zpracováno přes 3 000 sbírkových předmětů, přičemž šlo vesměs o materiál získaný mimo základní fond, převedený z Národního divadla v roce 1924. Ten byl zaevidován později.

„Trvalo šest let, než jsem vybojoval aspoň samostatné divadelní oddělení proti jeho nepříteli, řediteli Volfovi,³⁰ jenž neviděl rád, že pozbývá vlivu v tak zvaném divadelním archivu, jenž byl do té doby spojen s knihovnou. Pracoval jsem tam do roku 1930 ilegálně, získávaje šmahem zadarmo objekty, jež jsem nesměl sbírat podle nesmyslných předpisů v knihovně...“; zhodnotil období 1924–1930 Jan Bartoš.³¹

Na schůzi, svolané Ústřední matičí divadelního ochotnictva na 17. 6. 1929, představitelé 16 hereckých, ochotnických a literárních korporací³² vytvořili **Společnost přátel Divadelního musea při Národním museu**. Jejím hlavním úkolem bylo prosazení vzniku divadelního musea jako samostatného ústavu volně spojeného s Národním muzeem. Správní výbor Národního muzea návrh akceptoval zčásti – na schůzi 27. 1. 1930 se usnesl zřídit samostatné divadelní oddělení v rámci Národního muzea, poskytl mu dotaci na nákup sbírek, pověřil jeho vedením Jana Bartoše a přidělil mu jediného pracovníka – Josefa Knapa. Uložení sbírek v jedné místnosti společně s hudebním archivem knihovny zůstalo nezměněno.

Prostorové uspořádání Divadelního oddělení v jeho počátcích není jednoduché přesně zrekonstruovat. Místnost 102 ve zvýšeném přízemí hlavní budovy, která sloužila (později rozdělená sádkartonovou přepážkou na knihovnu a menší provozní část) jako knihovna až do vystěhování v roce 2010, byla v období Jana Bartoše pracovním, badatelským i depozitářem. Sousední místnost 103 (resp. 103a, protože druhá část patřila Archeologickému oddělení), pozdější badatelskou, získalo Divadelní oddělení až na přelomu let 1945/1946.³³ Místnost 104a na téže chodbě, pozdější pracovním vedoucím, byla přidělena zřejmě v roce 1947.³⁴

Kromě těchto místností disponovalo oddělení v určitých obdobích dalšími prostorami, o nichž máme jen nahodilé informace. Článek v Lidových novinách z roku 1935³⁵ zmiňuje „jedinou místnost, zastavěnou skoro neprodyšně skříněmi“, ale vedle ní také „skromnou výstavní místnost v prvním patře“. Tu Jan Bartoš charakterizoval jako „nejnemožnější ze všech s nejnemožnějšími vitrinami, kde dříve vystavovala botanika barevné reprodukce květin“.³⁶ V jednu dobu byly sbírky Divadelního oddělení (konkrétně pozůstalost Marie Hübnerové) uloženy v místnosti 131 ve zvýšeném přízemí hlavní budovy. Tu zřejmě v roce 1945 v souvislosti s bombovým zásahem při náletu oddělení zapůjčilo pro uložení numismatických sbírek a už ji nedostalo zpět. Bartoš získal vlastní kancelář nejprve v březnu 1939 v suterénu, poté v roce 1941 v prvním patře. Obě byly dle jeho slov nevyhovující a přispěly k jeho závažným zdravotním problémům.

Personální složení se v období Jana Bartoše měnilo jen málo. „Odbornými úředníky“ byli po celou dobu pouze Jan Bartoš a Josef Knap, teprve v roce 1945 k nim přibyl dramatik a režisér vinohradského divadla, jeden z pozdějších vedoucích oddělení, **Jan Port** (1894–1970). V roce 1939 bylo oddělení přiděleno místo správce depozitáře, které zastával do roku 1964 **Jaroslav Hájek** (v letech 1964–1971 byl již veden jako odborný asistent). Po mnoha urgencích se v roce 1934 Bartošovi podařilo získat místo pomocného zřízence, v praxi ovšem bez očekávaného výsledku. Zřízenc **Václav Sýkora** po několika týdnech těžce onemocněl a brzy zemřel, přínos **Rudolfa Eisenreicha**, který v Divadelním oddělení pracoval v letech 1937–1939, diplomaticky shrnul Jan Bartoš: „Dovzděčuji s radostí, že p. R. Eisenreich vyniká nejlepšími povahovými vlastnostmi, zvláště ochotou, ale lituji, že divadelní oddělení nemůže využít jeho schopností, jen fyzických, které ho předurčují znamenitě ke kterékoli jiné zemské službě, vyjma snad musejní...“³⁷ V letech 1939–1945 oddělení ve funkci „kancelářského oficíra“ vypomáhal **Jaroslav Hermach**, zapůjčený z Ministerstva zahraničí, jehož činnost byla za války přerušena.

V tomto složení, koncem 2. světové války navíc komplikovaném totálním nasazením Josefa Knapa i Jaroslava Hájka a nemocí Jana Bartoše, se podařilo nejen zaevidovat všechny materiál získaný v roce 1924 převodem z Národního divadla, ale i uspořádat z něj řadu výstav a především zahájit obrovskou akviziční činnost mezi soukromíky a institucemi. V ní pak pokračovaly další generace tak, že dnes je jedno z nejmladších oddělení Národního muzea se svými zhruba 800 000³⁸ předměty druhým nejbohatším (po Numismatickém oddělení) co do počtu sbírkových předmětů.

³⁰ Josef Volf (1878–1937), historik, náměstek ředitele NM v letech 1924–1928, ředitel Knihovny Národního muzea v letech 1928–1937.

³¹ Žádost Jana Bartoše o samostatnou budovu pro Divadelní muzeum ze dne 17. 6. 1945, adresovaná Zemskému národnímu výboru (RNM–HM6–karton 1).

³² Národní museum, Svaz herectva, Ústřední jednota českého herectva, Klub sólistů Národního divadla, Klub penzionovaných sólistů Národního divadla, Svaz divadelních ředitelů, Ústřední matice divadelního ochotnictva, Umělecká beseda, Spolek českých spisovatelů „Máj“, Svobodné učení selské, Svaz dělnických spolků ochotnických v Praze a Plzni aj.

³³ Viz přání Jana Porta nemocnému Janu Bartošovi k novému roku 1946: „V muzeu jsme dostali vedlejší sál...“ (Pozůstalost Jana Bartoše, 81/60, fond korespondence přijatá).

³⁴ Předtím patřila Národohospodářskému ústavu České akademie věd. Divadelní oddělení ji začalo používat až v roce 1949. Viz žádost o rozpočet na rok 1949 z 15. ledna 1948. RNM–HM6–karton 2.

³⁵ M. N., *O divadelní muzeum*, Lidové noviny 27. 9. 1935.

³⁶ RNM–HM6–karton 1.

³⁷ RNM–HM6–karton 1.

³⁸ Z toho téměř 420 000 předmětů je zpracováno v tzv. 2. stupni evidence, tj. vedle přírůstkového čísla mají i inventární číslo a údaje o nich jsou převedeny na katalogizační karty se signaturou.

Přes zhoršenou finanční situaci, ovlivněnou hospodářskou krizí, získalo oddělení v letech **1930–1938** dalších téměř 34 000 sbírkových předmětů. Většinou šlo o dary, v případě výtvarných děl a rukopisů často také o depozita Ministerstva školství a národní osvěty.³⁹ Významné byly velké celky hereckých a literárních pozůstalostí (Josef Šmaha, Jan Kaška, Josef Jiří Stankovský, Eliška Pešková, Marie Hübnerová, Marie Laudová-Hořicová, Ema Destiniová, Edmund Chvalovský, Jindřich Mošna, Bohuš Zakopal). Vdova po Eduardu Vojanovi ponechala Národnímu muzeu materiály, původně zapůjčené na vojanovskou výstavu v roce 1930 (korespondence, fotografie, řády, kamizoly a čepice z Maryši). Oddělení získalo památky po řediteli F. A. Šubertovi včetně psacího stolu, křesla či posmrtné masky. Rozrůstala se sbírka cedulí kočovných divadelních společností a cedulí Národního divadla, v roce 1932 předalo kompletní ročníky cedulí z let 1907–1922 vinohradské divadlo.

Výtvarný fond obohatily další scénické a kostýmní návrhy Josefa Platzera, Tobiase Mössnera, Františka Karla Kolára, Františka Ženíška, Mikoláše Alše (zakoupeny byly i Alšovy plošné loutky). Ctižádostí Jana Bartoše však bylo vybudovat celistvou kolekci moderní meziválečné české scénografie; do konce tohoto období získal díla všech předních soudobých malířů, kteří pracovali i pro divadlo – Vlastislava Hofmana, Františka Zelenky, Václava Gottlieba, Františka Kysely, Adolfa Hoffmeistera, Josefa Lady, Josefa Čapka, Bedřicha Feuersteina, Václava Špály, Jiřího Trnky, Antonína Heythuma, Františka Muziky, Jana Zrzavého aj. V roce 1938 čítala výtvarná sbírka přes 7 000 originálů scénických a kostýmních návrhů a maket.

V jejím rozšiřování se pokračovalo i v období **1939–1945**, nejvíc v prvních dvou válečných letech, kdy do fondu přibyla jména Karel Štapfer, Alexandr Vladimír Hrska nebo Karel Šimunek, ale i desítky dalších originálů děl výše zmiňovaných scénografů. Více než 3 000 scénických a kostýmních návrhů z let 1907–1925 v Národním muzeu deponovalo Městské divadlo na Královských Vinohradech. V roce 1942 byla významným způsobem obohacena sbírka fotografií, když z vinohradského divadla přišlo jako depozitum přes 10 000 snímků z let 1907–1941. K dalším významným akvizicím protektorátní doby patřila pozůstalost Adély Volfové a Marie Petzoldové-Sittové, část archivu Jaroslava Kvapila, tisíc negativů Karla Váni nebo soubor fotografií sběratele Ferdinanda Chaury.

V roce 1943 byla z Archivu země české⁴⁰ převedena registratura Společnosti Národního divadla z let 1900–1920, čímž se podařilo doplnit řadu dokladů agendy Národního divadla tak, že obsahovala materiály z let 1850–1920. Nařízením Archivní správy Ministerstva vnitra z roku 1971

byly však v roce 1980 archivy Spojeného družstva, Družstva Národního divadla i Společnosti Národního divadla nuceně předány do Státního ústředního archivu.⁴¹ Divadelnímu oddělení byl ponechán pouze archiv Sboru pro zřízení Národního divadla. Přes protesty pracovníků Národního muzea byly materiály naloženy do kamionů a bez řádného sepsání odvezeny, zatímco kartotéka fondu Družstev zůstala v DONM.⁴² Absurditu této akce, při které byl rozdělen celistvý fond, násobí prameny nalezené nyní v RNM. Podle nich to byl totiž Jan Bartoš, kdo v roce 1931 v přístěnku na druhé galerii Národního divadla objevil registraturu Společnosti Národního divadla, po které dlouho pátral. Podal žádost na Zemský výbor o její převedení do Národního muzea, kladné odpovědi se dočkal po dvou letech. V rozporu s ní však ředitel ND Stanislav Mojžíš po dohodě s ředitelem Archivu země české Bedřichem Jenšovským nechal v roce 1933 materiál převézt do nově postavené archivní budovy na tehdejší Belcrediho třídě (dnes Milady Horákové). Odtud se jej Bartošovi podařilo získat až v roce 1943, ovšem už jen jako depozitum s podmínkou, že písemnosti budou na požádání vráceny.

Velké množství materiálu se do sbírek Divadelního oddělení dostalo v roce 1945 jako konfiskát majetku německých občanů. Nejvýznamnějšími komplety byly předměty z majetku Jana Pipergera ml. (návrhy Tobiase Mössnera, Jana Pipergera, Jana Pipergera ml., Josefa Platzera, Josefa Weniga), nebo barona Bedřicha Freye (fotografie Emy Destiniové a její korespondence se sestrou Jetty, prodanou Freyovou).⁴³

Celkem bylo v letech 1939–1945 do přírůstkové knihy zaevidováno 25 538 předmětů. Od roku 1942 bylo přikázáno vést katalogy německy; Josef Knap tak činil stručnou, česko-německou formou.

Už v roce 1938 se začalo se stěhováním sbírek do sklepů prostor, aby nebyly ohroženy bombardováním a později začleněním do sbírek Divadelního oddělení Městské knihovny, které v roce 1942 zřídil Jan Grmela⁴⁴ a které německé úřady finančně podporovaly s perspektivou německého divadelního muzea.

Vedle Společnosti přátel divadelního musea, jejíž činnost označil brzy za „úplně impotentní“,⁴⁵ inicioval Jan Bartoš spolu s redaktorem Jaroslavem Jelínkem⁴⁶ v roce 1930 vznik **Sboru pro zřízení druhého Národního divadla**. Jeho předsedou byl Přemysl Šámal.⁴⁷ Sbor, existující pod hlavičkou Národního muzea, si vytkl za cíl vybudovat na náměstí Republiky další monumentální stavbu pro první českou divadelní scénu a zahájil sbírky na její stavbu. Když se myšlenka po čase ukázala jako nereálná, rozhodli se její organizátoři použít získané peníze na vydání reprezentativního souboru šesti výpravných monografií k dějinám

³⁹ Viz rukopisná kniha Depozita Ministerstva školství z let 1930–1955, DONM. Je v ní zapsáno cca 1 000 položek (výtvarné návrhy, obrazy, makety, rukopisy, krabice památek z požáru Národního divadla, krabice památek z Prozatímního divadla aj.).

⁴⁰ Archiv země české (1862–1954), později Státní ústřední archiv (1954–2004), dnes Národní archiv (od roku 2005).

⁴¹ Výnos Archivní správy Ministerstva vnitra Československé republiky ze dne 23. 3. 1971 (č. j. AR/2–296–71), viz dopis Státního ústředního archivu ze dne 10. 2. 1972 (č. j. HM 154/72), uložen v DONM.

⁴² Kopie kartotéčních lístků slouží dodnes k identifikaci předmětů i v Národním archivu. (Národní archiv – VI. oddělení, fond Archiv Národního divadla, EL NAD 649; signatura D).

⁴³ Viz rukopisná kniha Depozita ze zajištěného německého majetku, uložená v DONM.

⁴⁴ Jan Grmela (1895–1957), básník, prozaik, dramatik a překladatel, ředitel Městské knihovny v Praze v letech 1942–1945.

⁴⁵ Žádost Jana Bartoše o budovu pro divadelní muzeum ze dne 17. 6. 1945, adresovaná Zemskému národnímu výboru – RNM–HM6–karton 1.

⁴⁶ Jaroslav Jelínek (1882–1946), novinář, parlamentní zpravodaj, mluvčí sociálních demokratů.

⁴⁷ JUDr. Přemysl Šámal (1867–1941), advokát, předseda správního sboru Hlavního města Prahy, poslanec, kancléř prezidentů Masaryka, Beneše a Háchy, účastník protirakouského i protinacistického odboje.

Národního divadla. Úvodní svazek *Národní divadlo a jeho budovatelé* napsal Jan Bartoš.⁴⁸

Od počátků existence samostatného Divadelního oddělení věnoval Jan Bartoš vedle sbírkotvorné činnosti pozornost i aktivitám výstavním a publikačním. O výstavách jeho období existují jen nahodilé informace, roztroušené zejména v korespondenci a v Bartošových rukopisných konceptech zpráv o činnosti oddělení.⁴⁹ V souhrnném článku v ČNM⁵⁰ Bartoš hovoří o 23 výstavách v průběhu let 1930–1937. Z nich nejvýznamnější⁵¹ byly výstavy k počtům Eduarda Vojana, Františka Karla Kolára, Marie Hübnerové, Jana Nepomuka Štěpánka, Emy Destinnové, Františka Ferdinanda Šamberka a Mikoláše Alše nebo tematické výstavy *Insceenační umění pražských divadel* či *Výtvarníci českého divadla po převratu*. V roce 1938 výstava oslavila 70. výročí položení základního kamene k Národnímu divadlu. Po osvobození připravilo oddělení výstavu na paměť umučených divadelních pracovníků, mimo jiné Josefa Čapka a Františka Zelenky. Rozsáhlou akcí, na které spolupracovalo i Muzeum Bedřicha Smetany, byla v roce 1931 výstava *Národní divadlo a jeho budovatelé*, k níž vyšel tiskem podrobný katalog.

S touto výstavou souvisela i vědecká činnost Jana Bartoše. Vydání stejnojmenné monografie⁵² v roce 1933 rozpoutalo vášnivou polemiku, založenou na vzájemném obviňování z nevědeckého přístupu, mezi autorem a historikem Karlem Stloukalem. Jako odpověď na Stloukalovu kritiku v Českém časopisu historickém⁵³ vydal Bartoš knižně stať *Budování Národního divadla. Legenda a skutečnost*.⁵⁴ Následovala Stloukalova odpověď v témže časopise⁵⁵ a Bartošova knižní replika *Legenda o budovatelích ND a její obhájce*.⁵⁶ Divadelní teorií se autor zabýval ve dvou svazcích fejetonových úvah *O moderním divadelním projektu* (1922) a *Hercovo tajemství* (1926). Ve sbírkách Divadelního oddělení čerpal prameny k monografii *Prozatímní divadlo a jeho činohra*.⁵⁷ V roce 1944 byl Jan Bartoš přizván k realizaci rozsáhlého projektu *Divadelní slovník naučný*, který měl na 600 stranách obsáhnout hesla osob, institucí, organizací, budov a zejména divadelního pojmosloví.⁵⁸ Literární činnost Josefa Knapa se ve 20. – 40. letech orientovala na povídkovou, románovou a básnickou tvorbu

(pouze v roce 1926 publikoval popularizující monografii *Hilbert*), své stěžejní teatrologické práce, v nichž čerpal ze studia materiálu DONM (*Zöllnerové, Umělcové na pouti, Čtyři herečky*), vydal až koncem 50. let a v 60. letech.

Jan Bartoš se zejména na základě studia pramenů z posledních let života jeví jako sebestředná osobnost, dávající všemožně najevo pocit křivdy a nedocenenosti. Samostatnou kapitolou by jistě byl jeho vztah k Josefu Knapovi, se kterým oddělení zakládal a o němž se v nesčetných sebeoslavných hodnoceních prvních desetiletí prakticky nezmiňuje. Josef Knap naopak o Bartošově významu psal vždy s úctou, jen ve svých pamětech si dovilil decentní poznámku: „... Bartoš hystericky střídal lásky a zavlou zášť, ale aspoň dvě vášně měl stálé: pro svou divadelní tvorbu a pro sestavování horoskopů.“⁵⁹ Zajímavé také je, že Karel Stloukal výtisk své ostré polemiky *Legenda o budovatelích Národního divadla* věnoval „srdečně“ Josefu Knapovi.⁶⁰

Přesto se zdá, že Bartošovy na všechny strany rozesílané obžaloby nedostatečného ocenění práce, spojené se žádostmi o základní podmínky k práci (nejen prostory pro sbírky, vlastní kancelář, zvýšení platového zařazení, sekretářku či zřízence na pomocné práce, ale třeba i nedosažitelný psací stroj)⁶¹ byly do značné míry oprávněné. Bartošův význam nejen pro vybudování oddělení, ale pro jeho chod v prvních dvou desetiletích, kdy byly hlavně jeho zásluhou získány a dvěma odbornými silami zpracovány desetitisíce unikátních sbírkových předmětů, byl mimořádný a nedocentitelný. Zajímavou informací je zmínka v jednom z Bartošových dopisů⁶² o jeho snaze napsat dějiny pracoviště, které založil. Ani část jejich rukopisu se bohužel v žádném z archivů zatím nenašla.

Divadelní oddělení Národního muzea po roce 1945

Divadelní oddělení se svou devadesátiletou historií patří v rámci Národního muzea k těm mladším. Jeho význam nejen v rámci českého muzejnictví, ale zejména v rámci divadelní vědy, bude třeba stanovit na základě studia obrovské sumy dochovaných pramenů. Množství z nejrůznějších hle-

⁴⁸ 1. díl: Jan BARTOŠ, *Národní divadlo a jeho budovatelé*, Praha 1933, 2. díl: Antonín MATĚJČEK, *Národní divadlo a jeho výtvarníci*, Praha 1934, 3. díl: Zdeněk NEJEDLÝ, *Opera národního divadla do roku 1900*, Praha 1935, 4. díl: Otokar FISCHER, *Činohra Národního divadla do roku 1900*, Praha 1933, 5. díl: Václav TILLE, *Činohra Národního divadla od roku 1900 do převratu*, Praha 1935, 6. díl: Zdeněk NEJEDLÝ, *Opera Národního divadla od roku 1900 do převratu*, Praha 1936.

⁴⁹ Pravidelné podrobné zprávy o činnosti oddělení byly publikovány v Časopise Národního muzea až od roku 1951. Před ním byly v ČNM otištěny jen dva články Jana Bartoše (jeden o jeho zásluhách na vzniku oddělení, druhý o jeho zásadním podílu na formování výtvarné sbírky) a dva souhrnné články Josefa Knapa o obdobích 1939–1945 a 1948–1950. V roce 1994 se bohužel zprávy o činnosti jednotlivých oddělení v ČNM přestaly publikovat. Stručné informace o jednotlivých odděleních od roku 2002 do současnosti lze nalézt ve výročních zprávách Národního muzea, umístěných na webových stránkách NM (<http://www.nm.cz/Organizacni-struktura/Dokumenty/>).

⁵⁰ Jan BARTOŠ, *Divadelní oddělení*, ČNM 112, 1938, s. 167n.

⁵¹ Respektive v pramenech nejcitovanější. O jejich významu v rámci činnosti oddělení se nelze přesvědčit. Sám Bartoš je sice označuje za jednu ze svých priorit, jeho hodnotící text z roku 1945 však obsahuje i větu „... uspořádal jsem sám 23 výstav, na něž nikdo nechodil...“ (viz poznámka 45).

⁵² Jan BARTOŠ, *Národní divadlo a jeho budovatelé*, Praha 1933 (viz též pozn. 48).

⁵³ Karel STLOUKAL, *Jan Bartoš, Národní divadlo a jeho budovatelé*, Český časopis historický 40, 1934, s. 406–412.

⁵⁴ Jan BARTOŠ, *Budování Národního divadla. Legenda a skutečnost*, Praha 1934.

⁵⁵ Karel STLOUKAL, *Legenda o budovatelích Národního divadla*, Český časopis historický 41, 1935, s. 83–105, 321–351 → knižně Praha 1935.

⁵⁶ Jan BARTOŠ, *Legenda o budovatelích Národního divadla a její obhájce*, Praha 1935.

⁵⁷ Jan BARTOŠ, *Prozatímní divadlo a jeho činohra*, Praha 1937.

⁵⁸ Realizace slovníku, jehož hlavními redaktory měli být Jan Mukařovský, Miroslav Kouřil a později i Jindřich Honzl, skončila neúspěšně už v přípravných fázích. Vytvořen byl pouze podrobný heslář.

⁵⁹ Josef KNAP, *Bez poslední kapitoly*, Praha 1997.

⁶⁰ Uložen v knihovně DONM, sign. T 1304.

⁶¹ Většina katalogizačních lístků z tohoto období, dodnes evidující základ divadelní sbírky, je psána ručně Josefem Knapem a Janem Bartošem.

⁶² Dopis ředitelství Národního muzea ze dne 6. 10. 1945, RNM–HM6, karton 1.

disek zajímavých osobností, které jím prošly, statisíce jedinečných sbírkových předmětů, desítky vědeckých publikací a stovky výstav by si zasloužily monografickou publikaci nebo alespoň seriál statí, rozdělený podle období jednotlivých šéfů pracoviště, kteří mu často dávali osobitou tvář.

Vedoucími Divadelního oddělení Národního muzea postupně byli: **Jan Bartoš** (1930–1946), **Josef Knap** (1946–1951), **Jan Port** (1951–1958), **Miroslav Burian** (1958–1964), **Jiří Hilmera** (1964–1972), **Zoroslava Drobna**⁶³ (1972), **Alexandr Buchner** (1972–1979), **Vilemína Pecharová** (1979, 1992–1999), **Václav Štěpán** (1980–1992), **Vlasta Koubská** (1999–2004), **Věra Přenosilová**⁶⁴ (2004), **Vlasta Koubská** (2005–2012), **Hanuš Jordan**⁶⁵ (2012) a **Vojtěch Poláček** (od r. 2012).

Ve sbírkotvorné a dokumentační praxi nikdy neplatil mýtus, vzniklý po založení Divadelního ústavu v roce 1959, o rozdělení oblasti zájmu DONM a DÚ hranicí roku 1945. Většina finančních prostředků na nákupy sbírek byla i ve 2. polovině 20. století vynaložena na dokumentaci současného divadla. Nejsystematičtěji byl doplňován fotografický fond, Národní muzeum postupně zakoupilo velké komplety fotografií a negativů předních divadelních fotografů (Karel Drbohlav, Josef Heinrich, Jaromír Svoboda, Vilém Sochůrek, Zdeněk Tmej, Miroslav Tůma, Stanislav Maršál, Olga Housková aj.). Pro sbírku zvukových záznamů oddělení kupovalo veškerou produkci tehdejšího Supraphonu a Pantonu týkající se divadla. Výtvarná sbírka obsahuje díla většiny soudobých českých scénografů (Karel Svoboda, František Tröster, Josef Svoboda, Otakar Schindler, Vladimír Nývlt, Vladimír Synek, Zdeněk Seydl, Zbyněk Kolář, Oldřich Šimáček, Jan Sládek, Květoslav Bubeník, Ladislav Vychodil, Karel Zmrzlý, Jarmila Konečná, Marta Roszkopfová, Karel Vaca, Jan Vančura, Josef Jelínek, Jan Dušek, Jaroslav Malina, Jana Zbořilová a mnoho dalších). Zejména v 80. a 90. letech se do sbírek Národního muzea dostala celá řada pozůstalostí divadelních osobností (herci Jan Pivec, Ladislav Pešek, František Smolík, Walter Taub, Karel Höger, Ota Sklenčka a Nina Popelíková, Jiřina Šejbalová, Jára Pospíšil, režiséři Jiří Frejka, Evald Schorm, Alfréd Radok, Václav Kašík, teatrologové Jan Vondráček, Josef Träger, Jaroslav Pokorný, choreograf Saša Machov, loutkář Erik Kolář). Tento trend pokračuje i v současnosti – v roce 2014 oddělení získalo rozsáhlou pozůstalost jednoho z nejvýznamnějších českých dramatiků Oldřicha Daňka, výběr scénických maket Jarmily Křížkové, soubor fotografií scénických návrhů Jaroslava Maliny nebo archiv kolínského divadla, který doplní archivní celky dalších zde uložených zaniklých divadelních souborů (Švandovo divadlo, Pištěkovo divadlo, Velká opera 5. května, Vesnické divadlo, Divadlo Jiřího Wolkra).

Divadelní oddělení prezentovalo své sbírky na stovkách výstav – od drobných zápůjček na akce jiných oddělení či institucí až po doposud největší výstavu s divadelní tematikou v českých zemích, uspořádanou v roce 1983 ke stoletému jubileu otevření Národního divadla, kterou shlédlo 160 000 návštěvníků. Kromě několika prvních poválečných

let, kdy existují zmínky o jakémisi vlastním sále v 1. patře historické budovy, nemělo oddělení navzdory atraktivitě svých sbírek nikdy stálou pražskou expozici. Výstavními prostory byly Hollareum, Pantheon, chodby v přízemí, velká výstava k výročí ND se rozprostírala ve třech hlavních výstavních sálech v 1. patře. V 50. a 60. letech se malé výstavy pořádaly také ve studovně a v tzv. koridoru – v chodbě před pracovnicemi DONM. V roce 1967, kdy oddělení získalo zámeček v Hřiměždicích u Dobříše, byla v několika vstupních místnostech zřízena stálá expozice českého loutkářství. I po jejím zrušení v 70. letech sloužily prostory jako depozitář až do roku 1997. V letech 1987–2006 se řada výstav konala v Lobkovickém paláci na Pražském hradě.⁶⁶ Foyer Divadla na Vinohradech hostil cyklus výstav k dějinám vinohradské scény v letech 1989–1997. V roce 2006 byla otevřena stálá expozice loutkářské a cirkusové sbírky v Muzeu české loutky a cirkusu v Prachaticích, kde je zároveň každoročně instalováno několik krátkodobých výstav.

Tematické rozpětí prezentace sbírek veřejnosti bylo široké. Časté byly akce na počest jubileí divadelních osobností z řad herců (Eduard Vojan – 1931, 1953, Vendelín Budil – 1953, Marie Hübnerová – 1933, 1956, Václav Vydra – 1976, Jindřich Mošna – 2012), dramatiků a hudebních skladatelů (Jan Nepomuk Štěpánek – 1933, Josef Kajetán Tyl – 1936, 1956, 1958, W. A. Mozart – 1956, 1991, Henrik Ibsen – 1956, Fráňa Šrámek – 1957, František Langer – 1960, A. P. Čechov – 1960, Oskar Nedbal – 1964, 1974, Jaroslav Kvapil – 1968, Karel Čapek – 1990, Oldřich Daněk – 1997) a scénografů (Karel Svoboda – 1966, František Tröster – 1977, Josef Čapek – 1982, 1987, Vlastislav Hofman – 1984, 2005, František Zelenka – 1994, 2008, Bedřich Feuerstein – 1996, Josef Svoboda – 2005).

Bohatství památek Divadelního oddělení, které se vztahují k pěvkyni Emě Destinnové, vedlo v rozmezí let 1935–2010 k uspořádání osmi výstav na její počest. Mimo ně se předměty Národního muzea staly základem dlouhodobé expozice (2006–2008) ve Stráži nad Nežárkou.

Divácky neatraktivnější byly výstavy loutkářské (zastoupení na Expo 1958 v Bruselu, České loutkářství – 1969, Matěj Kopecký – 1985, České loutky – 1992, 1997, Kabinet loutek Národního muzea v rámci Krumlovské inspirace v Českém Krumlově – 2002–2012, Erik Kolář a jeho svět loutek – 2006, Příběhy z kouzelných krabic – 2008) a scénografické (Český divadelní kostým – 1971, 2001, Česká scénografie 20. a 30. let – 1986, Symbol a imaginace v české scénografii – 1991) aj.

Napříč sbírkami Divadelního oddělení byly vybírány předměty pro tematicky zaměřené výstavy (Položení základního kamene ND – 1938, Česká opera – 1946, Husitská doba a české divadlo – 1954, Balet a pantomima na československé scéně – 1957, Revoluční dělnické divadlo – 1961, Národní divadlo 1883–1983 – 1983, Divadlo v Terezi – 2000).

Výstavy byly velice často přenášeny do dalších prostor v Čechách i v zahraničí. Do roku 1989 šlo nejčastěji o výměnné akce s divadelními muzei v Moskvě, Varšavě a Bu-

⁶³ Vedoucí Historicko-archeologického oddělení, vedením DONM jen dočasně pověřená na přechodnou dobu.

⁶⁴ Ředitelka Historického muzea NM, vedením DONM jen dočasně pověřená na přechodnou dobu.

⁶⁵ Po odstoupení Vlasty Koubské pověřen administrativním vedením Divadelního oddělení do nástupu nového vedoucího.

⁶⁶ Budova Lobkovického paláce v té době patřila Historickému muzeu.

dapešti, po něm začaly o bohaté fondy Národního muzea projevovat zájem partnerské instituce v Itálii (Mozart a Praha, Città di Castello, 1991), Švýcarsku (Loutky z Národního muzea, zámek Gingins, 1996), Anglii (Ema Destinová, Londýn, 1996), Německu (České loutky, Magdeburg, 1997), Holandsku (České loutky, Dordrecht, 1998), Francii (Praha – Paris, Paříž, 2002), na Tchaj-wanu (Tradiční české loutky, Taipei, 2007), v Japonsku (Český divadelní kostým, Tokio, 2010) aj.

V posledních letech se pracovníci Divadelního oddělení podíleli na všech velkých mezioborových výstavách Národního muzea nejen výběrem exponátů, ale často i jako spoluautoři či komisaři (Stopy lidí – 2007, komisař Hanuš Jordan, Republika – 2008, spoluautorka Lenka Šaldová, Staré pověsti české – 2010, spoluautorka Vlasta Koubská, Peníze – 2013, autor a komisař Vojtěch Poláček, Smrt kmoťříčka – 2014, komisařka Lenka Šaldová aj.).

Výsledky své odborné činnosti publikovali pracovníci DONM ve stovkách studií a článků v muzejních i teatrologických periodicích, v divadelních programech a v katalozích výstav. Vydávání knižních prací⁶⁷ se začalo dařit více až od roku 1989: Jiří Hilmera: *František Tröster* (1989), Václav Štěpán – Markéta Trávníčková: *Prozatímní divadlo 1862–1883* (2006), Vlasta Koubská: *František Tröster – básník světla a prostoru* (2007, s kolektivem autorů), *Otakar Schindler* (2009), *František Muzika* (2012, s V. Tetivou), Lenka Šaldová: *Zmoudření dona Quijota 1914: interaktivní rekonstrukce inscenace* (2011, s K. Miholovou a Z. Ježkovou), Libuše Hronková – Lenka Šaldová: *Vzpomínky tanečnice, Ravensbrück* (2013), Hanuš Jordan: *Příběh českého cirkusu* (2014). V letech 1964–1989 připravovalo DONM edici Prameny k dějinám českého divadla, v níž vycházely dodnes používané tematicky zaměřené svazky soupisů pramenů: Alexandr Buchner: *Oskar Nedbal, Cedule kočovných divadelních společností v Čechách a na Moravě*, Vilemína Pecharová – Helena Vraná: *Divadlo Uranie v dokumentech*, Václav Štěpán a kol.: *Teatralia v knihovně Divadelního oddělení Národního muzea*, Alexandr Buchner – Helena Vraná: *Divadelní fotografie Karla Drbohlava*, Jiří Hilmera: *Ferdinand Pujman* a další.

Divadelního oddělení se postupně dotýkaly i změny politických poměrů v zemi. Za německé okupace byla jeho činnost prakticky ochromena, když dva ze čtyř pracovníků byli totálně nasazeni a vedoucí oddělení i díky perzekuci ze strany gestapa trvale nemocen. V roce 1951 byl přímo ze své pracovní odveden Josef Knap a v procesu se členy tzv. Zelené internacionály odsouzen k jedenácti letům vězení. Propuštěn byl ze zdravotních důvodů v roce 1955, na pracoviště se však už vrátit nesměl ani jako řadový pracovník.⁶⁸ Rehabilitován byl v roce 1967, ale ještě v roce 1977 se nemohl podepsat pod svou kapitolu o kočovných hereckých společnostech v akademických Dějinách českého divadla.

V obdobích, kdy oddělení vedli Jan Port a Miroslav

Burian, se pounorový režim projevoval nejen v rétorice a v orientaci sbírkotvorné a publicistické činnosti na dělnické ochotnické spolky a sovětské divadlo, ale i v plnění nejrozličnějších socialistických závazků a brigád. Ty byly kulturní (osvětové přednášky, Portovy režie v ochotnických spolcích), ale také zemědělské a lesní. S příchodem Miroslava Buriana byl hlavní důraz kladen na „činnost osvětovou, která bezprostředně spojuje musejní práci s nejširšími lidovými vrstvami“⁶⁹. Po Burianově jmenování ředitelem Historického muzea v roce 1964 se vedoucím DONM stal Jiří Hilmera, při prověrkách po roce 1968 vyškrtnutý z KSČ a v roce 1972 odvolaný z funkce vedoucího. Nahradil jej straník Alexandr Buchner. I jeho zásluhou však mohl Jiří Hilmera zůstat v muzeu jako vědecký pracovník, byť až do konce 70. let bez možnosti publikování a pořádání zahraničních výstav. Po příchodu Václava Štěpána se Divadelní oddělení stalo místem, kde našly útočiště nezaměstnatelné osoby z disidentských kruhů. Zásluhu na tom měla i odvaha tehdejší ředitelky Historického muzea Heleny Johnové, noblesní dámy a jediné nestraničky ve vedení NM. Kromě literárního historika, v té době topiče, Jiřího Brabce, který pracoval na dohodu, získaly v 80. letech v DONM stálé pracovní místo Anna Freimanová a Eva Lorencová, které patřily mezi nejbližší přátele Václava Havla,⁷⁰ nebo snacha básníka Karla Šiktance, chartistka Jaroslava Šiktancová. I díky těmto vazbám se v listopadu 1989 stalo Divadelní oddělení muzejním centrem Občanského fóra a pracovní vedoucího, který byl zvolen prvním mluvčím OF, jakýmsi přirozeným vůdčím pracovištěm Národního muzea.

Divadelní oddělení se od počátku své existence potýkalo s nedůstojným uložením svých sbírek. V poválečných letech v souvislosti s vybudováním nástavby na historické budově získalo několik místností v podstřeší, v roce 1969 i jednu ze čtyř nárožních kupolí pro umístění loutkové sbírky. Přesto byla většina fondů uložena a vystavena nepříznivým klimatickým poměrům v nevyhovujících skříních ve zvýšením přízemí a v podstřeší. Trojrozměrné předměty (nábytek, makety, busty, zarámované obrazy, trofeje apod.) se podařilo umístit v mimopražských depozitářích v Peruci u Loun (1961–1967) a poté v Hřiměždicích (1967–1997). Problémy s nedostatkem prostoru a umístění materiálu v klimaticky nevhodných podmínkách se podařilo vyřešit až na přelomu tisíciletí vybudováním moderních depozitářů v severočeském Terezíně. V roce 1997 byly do budovy Terezín I přestěhovány fondy z Hřiměždic, v roce 2010 do depozitáře Terezín II všechny sbírky do té doby uložené v historické budově Národního muzea. V souvislosti s její rekonstrukcí se zároveň kanceláře pracovníků oddělení přestěhovaly do sousední Nové budovy Národního muzea, bývalého sídla Federálního shromáždění a poté rozhlasové stanice Svobodná Evropa.

⁶⁷ Výčet je omezen na díla, která vyšla v době autorova působení v Národním muzeu, proto nejsou zmíněny např. práce Jaroslava Švehly o Deburauovi a Janu Kaškovi, Hilmerova monografie Vlastislav Hofman aj.

⁶⁸ Živil se jako stavební dělník a externí spolupracovník Památníku národního písemnictví, v roce 1960 odešel do důchodu.

⁶⁹ Miroslav BURIAN, *Divadelní oddělení Národního muzea*, ČNM, 128, 1959, oddíl věd společenských, s. 102.

⁷⁰ Traduje se, že Havlovo Pokoušení se inspirovalo Divadelním oddělením Národního muzea nejen při výběru jmen postav (Lorencová, Vilma), ale i v zachycení absurdních nařízení, se kterými se museli odborní pracovníci potýkat. V zaznamenaném interním rozhovoru s Martinem Švejdu (pracovníkem Kabinetu pro studium českého divadla IDU) to potvrzuje Anna Freimanová.

Snahy o Muzeum českého divadla

Leitmotivem historie Divadelního oddělení Národního muzea byla od počátku snaha zřídit v hlavním městě země, v jejíž kultuře hrálo divadlo zásadní úlohu, divadelní muzeum. Situace se několikrát opakovala s podobným scénářem: na základě příslibu nadřazených složek byly vypracovány projekty muzea do nejmenších detailů, načež z nich opakovaně sešlo.

Úsilí Jana Bartoše v tomto směru vyvrcholilo ve 2. polovině 30. let, kdy údajně získal příslib dotace na adaptaci budovy bývalého Místodržitelství letohrádku ve Stromovce.⁷¹ Muzeum mělo být otevřeno v dubnu 1938, podrobný architektonický plán výstavních i provozních prostor vytvořil významný architekt, malíř a scénograf Vlastislav Hofman. Vinou zdržení stavebních úprav však dotace propadla a prostory načas získalo Botanické oddělení. Je ovšem možné, že šlo pouze o přání, iniciativu a interpretaci Jana Bartoše, oficiální dokument o přidělení bývalého loveckého zámečku pro potřeby divadelního muzea nebyl v dostupných pramenech nalezen. Naopak ředitel Národního muzea Gustav Skalský v dopise z 11. 10. 1945⁷² upozorňuje Bartoše, že objekt byl předem určený pro Botanické oddělení. Zajímavé je, že Skalský a občas i Jan Bartoš hovoří o budově jako o Petschkově vile, resp. Petschkově paláci, což je ovšem zřejmý omyl.⁷³

K myšlence zřídit divadelní muzeum se Jan Bartoš vrátil ještě těsně po osvobození v roce 1945, kdy o podporu písemně žádal ředitelství Národního muzea, Zemský národní výbor a dokonce i prezidenta republiky.⁷⁴ Vysněnému muzeu odkázal kromě své literární pozůstalosti celý svůj majetek, zejména neobyčejně cennou sbírku obrazů.⁷⁵ Po nezdaru akce závěť zřejmě několikrát změnil. Jeho advokát Jiří Mašek adresoval spisovateli Jaroslavu Kvapilovi apeluující dopis s důvěrnou informací, že se Jan Bartoš na protest chystá ustanovit dědicem Smetanovo muzeum.⁷⁶ Jindřich Honzl v nekrologu, obviňujícím vedení Národního muzea z Bartošovy smrti,⁷⁷ hovoří o odkázání sbírky Umělecko-průmyslovému muzeu.

Zmínky o plánech na divadelní muzeum i celé jeho koncepci lze opakovaně v pramenech nalézt v každém desetiletí od 50. do 90. let 20. století.

Ve zprávě o činnosti oddělení za rok 1954⁷⁸ informuje tehdejší vedoucí Jan Port o plánu Ministerstva kultury „podle vzoru Sovětského svazu“ realizovat „dávný sen zakladatelů i pracovníků divadelního oddělení“. Uskutečnění údajně bylo jen otázkou místa, původní snaha o adaptaci budo-

vy na rohu Národní a Divadelní ulice se nezdařila, zatímco jednání o získání budovy dominikánského kláštera u sv. Jiljí v Husově ulici „pokračuje dosti nadějně“.

S nápadem spojit do jedné instituce nejen muzejní pracoviště, ale i akademický Kabinet pro studium českého divadla a Divadelní akademii múzických umění přišel v polovině 50. let divadelní historik František Černý. V Otevřeném dopise Josefu Kajetánu Tylovi⁷⁹ označil za vhodnou budovu areál kláštera křižovníků na Starém Městě, který si pro své kanceláře upravovalo Ministerstvo vnitra. „... Nepomůžeš-li, Josefe Kajetáne, bude pro nás ztracena. Prosim, moc prosim, vysvětlí soudruhům z ministerstva vnitra, z dislokační komise, z vlády, že by bylo lepší – a snad i levnější – postavit [pro Ministerstvo vnitra] nový moderní dům než adaptovat starý historický objekt, který by mohl již v dnešní podobě výborně sloužit...“, píše v roce 1956 poměrně odvážně – a bez výsledku – František Černý.

Ve 2. polovině 60. let vznikla vize umístit divadelní muzeum v areálu Anenského kláštera. Tehdejší vedoucí DONM Jiří Hilmera předložil podrobný projekt stálé expozice i uspořádání jednotlivých pracovišť. Prostory byly Národním výborem hlavního města Prahy muzeu přislíbeny poté, co se do nově postavené budovy vystěhuje tiskárna Svoboda. K tomu však došlo až v 70. letech, kdy bylo před rekonstrukcí historické budovy Národního divadla třeba – původně provizorně – někam umístit divadelní provoz (kanceláře, dílny, sklady, archivy). Ještě ve zprávě o činnosti Divadelního oddělení za rok 1978⁸⁰ jeho vedoucí Alexandr Buchner počítá nejen s brzkým zřízením Muzea českého divadla v rámci Národního muzea, ale výhledově i s jeho osamostatněním a propojením s Ústředním archivem Národního divadla, který v anenském areálu i po rekonstrukci ND zůstane.

Snahy o zřízení českého divadelního muzea provázely celé období, kdy Divadelní oddělení vedl Václav Štěpán. V roce jeho nástupu do Národního muzea (1979) byla z rozhodnutí Ministerstva kultury zřízena „pracovní skupina k řešení problémů koncepce a organizačního zabezpečení Muzea českého divadla“. Ta začala pracovat v roce 1980 ve složení zástupci Ministerstva kultury, Národního muzea, Národního divadla, Divadelního ústavu, odboru kultury Národního výboru hlavního města Prahy, Katedry divadelní vědy FF UK (podstatným způsobem se ve věci angažoval František Černý) a Pražského památkového ústavu. Předsedkyní byla tehdejší ředitelka Historického muzea Helena Johnová, tajemníkem Václav Štěpán. Co se týče umístění, stále se jednalo o Anenském klášteře, ale hledaly

⁷¹ Dnes působiště Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea.

⁷² Pozůstalost Jana Bartoše, 81/60, fond korespondence přijatá.

⁷³ Tzv. Petschkova vila, dnes rezidence amerického velvyslance, je dvoupatrová budova se 148 místnostmi. Do září 1938 ji obývala rodina bankéře Otto Petschka, po obsazení Československa ji zabralo velitelství Wehrmachtu. Kromě Otto Petschka v Bubenči postavili vily i jeho dva bratři Friedrich (dnešní sídlo ruského velvyslanectví) a Paul (bývalé sídlo čínského velvyslanectví, od roku 2006 patří Památníku národního písemnictví.) Ani jedna z budov se zamýšleným divadelním muzeem nesusouvisele.

⁷⁴ Dopis Jana Bartoše Edvardu Benešovi ze 17. 10. 1945, DONM, př. č. H6p–28/81.

⁷⁵ V Bartošově pozůstalosti se nachází Bartošem ručně vyhotovený „Soupis movitého majetku, uloženého v bytě na Vinohradech“. Vedle nábytku, perských koberců a knihovny o 3 000 svazcích se jednalo o cca 130 originálů nejvýznamnějších českých malířů 19. a 20. století (Mikoláš Aleš, Václav Brožík, Josef a Quido Mánesovi, Josef Navrátil, Karel Purkyně, Adolf Kosárek, Julius Mařák, Antonín Chittussi, Antonín Slaviček, Rudolf Kremlíčka, Bohumil Kubišta, Jan Zrzavý a mnoho dalších).

⁷⁶ Dopis JUDr. Jiřího Maška Jaroslavu Kvapilovi, RNM–HM6–karton 1.

⁷⁷ J. H. [J. HONZL], *Odměna za založení divadelního oddělení Národního muzea*, Otázky divadla a filmu 1, 1945/46, s. 324–326.

⁷⁸ Jan PORT, *Divadelní oddělení Národního muzea v roce 1954*, ČNM 124, 1955, oddíl věd společenských, s. 209.

⁷⁹ František ČERNÝ, *Otevřený dopis Josefu Kajetánu Tylovi*, Literární noviny 5, 1956, č. 25, s. 2.

⁸⁰ Alexandr BUCHNER, *Oddělení divadelní*, ČNM, 148, 1979, řada historická, s. 111.

se i další prostory, padaly i návrhy na zřízení expozice mimo Prahu (Pardubice, Žebrák, Litomyšl). Prvním úkolem komise bylo zhotovit harmonogram prací se zvláštním zřetelem k roku 1983, který byl vyhlášen Rokem českého divadla. Monumentální výstava, připravovaná ke stému výročí otevření Národního divadla, měla být prvním počinem nově otevřeného muzea. Zůstalo však pouze u ní. Pracovní skupina (v níž Helenu Johnovou nahradil v roce 1988 nový ředitel Historického muzea Vlastimil Vondruška) se pokoušela kontaktovat kompetentní úřady ještě na jaře 1989, žádosti zůstávaly bez odpovědi.

S novým elánem začal vedoucí oddělení o věci jednat hned počátkem roku 1990. Listopadová revoluce, kterou vedle studentů zahájili herci, vynesla divadelníky nejen do prezidentského úřadu, ale i do vedení Ministerstva kultury. Václav Štěpán postupně písemně i osobně jednal s oběma ministry, kteří se v roce 1990 v čele resortu vystřídali (divadelní historik Milan Lukeš a dramatik Milan Uhde), s primátorem hlavního města Prahy Jaroslavem Kořánem i poradkyní prezidenta Václava Havla Edou Kriseovou. Jeho projekt předpokládal integraci dokumentačně-informačních a sbírkových činností Divadelního oddělení Národního muzea, Divadelního ústavu a Archivu Národního divadla, které se v mnoha oblastech překrývaly a jejichž personální složení vzhledem k objemu zpracovávaného materiálu bylo nevyvážené. Nadějně působila zejména jednání s ministrem Uhdem, který vznik divadelního muzea označil za nutnost i svou osobní prioritu a ctižádost.⁸¹ Dalšího setkání s ním se zúčastnili i František Černý, Jan Kopecký, ředitelka Divadelního ústavu Helena Albertová a ředitel Národního divadla Jindřich Černý. Kromě anenského areálu přicházely v úvahu i prostory Divadelního ústavu v Celetné ulici, uvažovalo se i o Paláci Kinských na Staroměstském náměstí. František Černý usiloval alespoň o vznik instituce, prozatím bez budovy, vybavení a dalších pracovníků, ani tento návrh ministr nakonec nepřijal. Slibně rozvíjející se akce poněkoli káté v historii zkrachovala díky nečinnosti Ministerstva kultury a postupné ztrátě zájmu o věc ze strany Národního divadla, Divadelního ústavu i vedení Národního muzea.

České země nemají jen bohatou divadelní historii, v mnoha obdobích těsně spjatou s historií společenskou, ale vlastní množství památek co do počtu i významu srovnatelné se státy, jejichž hlavní města divadelní muzea mají (Víděň, Amsterdam, Kodaň, Varšava, Moskva, Budapešť, Londýn, Lublaň, Riga...). Přesto stále platí slova, která napsal v roce 1920 Karel Engelmüller: „České divadelní museum, ačkoliv je dosud krásným preludem, má již svou malou historii aspoň v četných snahách, záměrech a podnětech, čelících k jeho založení, v úsilí, jež, bohužel, nikdy nedostalo se přes prah slibných začátků...“⁸²

Použité zkratky:

ANM – Archiv Národního muzea

ČNM – Časopis Národního muzea

DONM – Divadelní oddělení Národního muzea

DÚ – Divadelní ústav

FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

IDU – Institut umění – Divadelní ústav

KNM – Knihovna Národního muzea

LA PNP – Literární archiv Památníku národního písemnictví

NBNM – Nová budova Národního muzea

NM – Národní muzeum

ND – Národní divadlo

RNM – Registratura Národního muzea

Prameny:

Registratura Národního muzea (fond HM6 – Divadelní oddělení), Archiv Národního muzea

Pozůstalost Jana Bartoše, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Pozůstalost Josefa Knapa, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Literatura⁸³:

a) Divadelní oddělení a Muzeum českého divadla

AMB [Antonín Martin BROUSIL], *Po májových slavnostech*, Venkov 29. 5. 1938.

Jan BARTOŠ, *Divadelní oddělení*, in: Časopis Národního muzea CXII, 1938, s. 167.

Miroslav BURIAN, *Historické vědy v Národním muzeu*, in: Miroslav Burian – Jiří Špět (ed.), *150 let Národního muzea v Praze*, Praha 1968, s. 30n.

Miroslav BURIAN – Aleš CHALUPA, *Sbor pro zřízení českého Národního divadla 1850–1883*. Regestovaný katalog spisů, rkp., b. d., uložen v DONM.

František ČERNÝ, *Otevřený dopis Josefu Kajetánu Tylovi*, Literární noviny 5, 1956, č. 25, s. 2.

František ČERNÝ, *Strážci divadelních stop*, in: *Divadlo v bariérách normalizace (1968–1989)*, Praha 2008.

d [Zdeněk BOŘEK DOHALSKÝ], *Divadelní oddělení Národního musea*, Lidové noviny 21. 6. 1930.

Karel ENGELMÜLLER, *Divadelní museum*, Jevišťe 1, 1920, s. 494n.

Karel ENGELMÜLLER, *Slavné památce položení základního kamene k Národnímu divadlu*, Venkov, 20. 1. 1918.

F. HERMAN, *Pro divadelní museum*, Československé divadlo 12 (7), 1929, č. 13, s. 196n.

h–, *Divadelní museum uskutečněno!*, Československé divadlo 12 (7), 1929, s. 291.

Hanuš JELÍNEK, *České divadelní museum*, Lumír 51, 1924, č. 2, s. 109.

JUNIUS [Václav Tille], *Divadelní museum*, Venkov 22. 1. 1924.

Josef KNAP, *Divadelní oddělení*, in: Jaroslav Vrchotka (ed.), *Národní muzeum 1818–1948*, Praha 1949, s. 137–141.

Jan KOPECKÝ, *O nejbližších úkolech české divadelní historie*, Divadlo 3, 1952, s. 697n.

⁸¹ Sdělení Václava Štěpána ze dne 6. 5. 2014. Potvrzuje je František Černý in *Divadlo v bariérách normalizace (1968–1989)*, s. 135.

⁸² Karel Engelmüller, *Divadelní museum*, Jevišťe 1, 1920, s. 494.

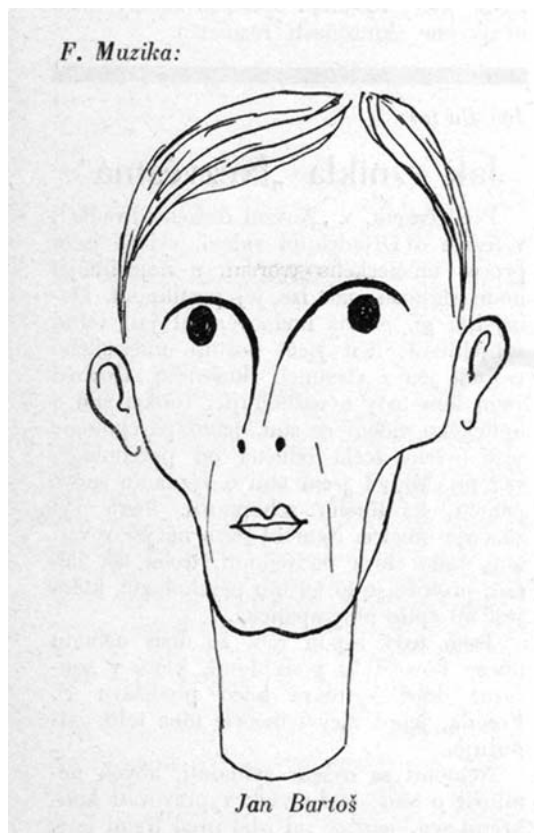
⁸³ Jedná se o souhrnné stati o Divadelním oddělení, dílčí články o jeho vzniku, snahách o divadelní muzeum a o osobě Jana Bartoše. Soupis neobsahuje referáty o jednotlivých výstavách, publikacích, přijatých pozůstalostech apod. Vybrané prameny a všechny texty z oddílu literatura byly digitalizovány, vytištěny a tematicky uloženy ve třech konvolutech, dostupných v DONM.

- Marie LAUDOVÁ, *K založení divadelního musea*, Venkov 25. 4. 1925.
- M. N., *O divadelní museum*, Lidové noviny 27. 9. 1935.
- Jiří MARGOLIUS, *Poklady za oponou*, Metro 4. 3. 1998.
- nesign., *České divadelní museum*, České divadlo 2, 1918, s. 54.
- nesign., *České divadelní museum*, Právo lidu 6. 7. 1913.
- nesign., *Divadelní museum*, Venkov 6. 11. 1923.
- nesign., *Divadelní museum bude umístěno v letohrádku v Královské oboře*, Divadlo 16 (23), 1936/37, č. 11, s. 8.
- nesign., *Divadelní museum České*, Divadlo 7, 1909, s. 352.
- nesign., *Divadelní museum v Praze*, Národopisný věstník československý 22, 1929, č. 4, s. 299.
- nesign., *Divadelní oddělení Národního musea*, České slovo 15. 2. 1930.
- nesign., *Museum Národního divadla*, Venkov 18. 9. 1924.
- nesign., *Nová divadelní knihovna a divadelní museum*, Lidové noviny 18. 1. 1924.
- nesign., *Pro divadelní museum*, Venkov 16. 10. 1925.
- pp, *Jak rostou sbírky*, Práce 21. 10. 1988.
- Vilemína PECHAROVÁ, *Divadelní oddělení*, in: Eduard Šimek (ed.), Průvodce [Národním muzeem]. Historické muzeum, Praha 1999, s. 83–94.
- Lya ŘÍHOVÁ, *Návrh na koncepciu Slovníka českého a slovenského divadla*, Slovenské divadlo 5, 1957, č. 5, s. 346–362.
- Zdeněk ŠÁMAL, *Stopy české Thálie*, Večerní Praha 2. 9. 1988.
- Václav ŠTĚPÁN, *Divadelné oddelenie Národného múzea v Prahe*, in: Slovenské divadlo 37, 1989, č. 4, s. 542–546.
- Václav ŠTĚPÁN, *Národní muzeum v Praze – divadelní oddělení*, in: Program [Státního divadla v Brně] 59, 1987, č. 2, s. 50–54.
- Ivana VADLEJCHOVÁ, *Sto roků neexistence Muzea českého divadla*, Scéna 15, 1990, č. 9, s. 1–14.
- Ivana VADLEJCHOVÁ, *Anglie ochraňuje divadelní historii*, Svět a divadlo 8, 1997, č. 2, s. 199–201.
- Zprávy o činnosti Divadelního oddělení*, Časopis Národního muzea 112, 1938 – 163, 1994, passim.
- b) Jan Bartoš:**
- Rudolf ČERNÝ, *Umlčený dramatik*, Lidová demokracie 11. 5. 1946.
- Jindřich HONZL, *Jan Bartoš, prokletý dramatik*, Rudé právo 14. 5. 1946.
- Jindřich HONZL, *Tragický básník Jan Bartoš*, Otázky divadla a filmu 1, 1945/46, s. 284–300.
- J. H. [Jindřich HONZL], *Odměna za založení divadelního oddělení Národního musea*, Otázky divadla a filmu 1, 1945/46, s. 324–326.
- jtg [Josef TRÄGER], *Jan Bartoš mrtev*, Svobodné slovo 9. 5. 1946.
- kd [Edmund KONRÁD], *Zemřel Jan Bartoš*, Svobodné noviny 8. 5. 1946.
- kp [Karel POLÁK], *Zemřel dramatik Jan Bartoš*, Právo lidu 9. 5. 1946.
- ll [Ludmila LANTOVÁ], heslo *Jan Bartoš*, in: Vladimír Forst (ed.), Lexikon české literatury 1, Praha 1985, s. 146–148.
- nesign., *Jan Bartoš mrtev*, Rudé právo 8. 5. 1946.
- nesign., *Pohřeb dramatika Jana Bartoše*, Rudé právo 12. 5. 1946.
- Vítězslav NEZVAL, *Za Janem Bartošem*, Národní divadlo 21, 1945/46, s. 51.
- Jan PORT, *Tanec smrti dr. Jana Bartoše*, Divadlo 32, 1946, s. 71n.
- Jaroslav SEIFERT, *Všecky krásy světa*, Praha 1982, s. 278, 280–294.

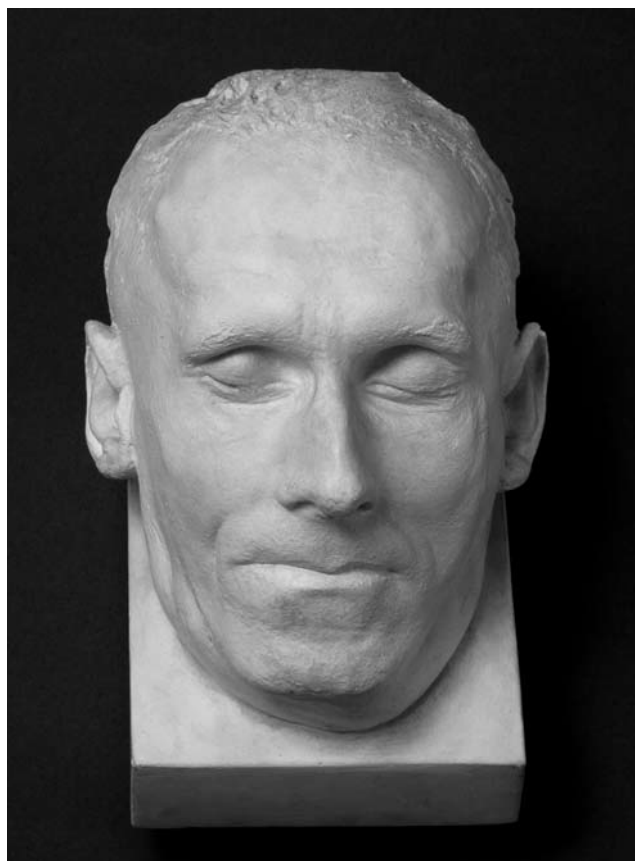
Obrazová příloha:

Jan Bartoš v roce 1925. Fotograf neuveden. LA PNP, Pozůstalost Jana Bartoše, 81/60, fond fotografie

František Muzika: karikatura Jana Bartoše, Rozpravy Aventina 3, 1927/28, s. 182

Posmrtná maska Jana Bartoše, 1946. Antropologické oddělení Národního muzea, inv. č. AM 2, foto Lenka Káčová

Protokol

opisový dne 4. září 1924 ve spisovně zemského správního výboru k b.m. rozkazu zemského správního výboru ze dne 3. září 1924 č. 111.943 o předání archivu Českého zemského divadla, uloženého ve spisovně zemského správního výboru, do knihovny Národního muzea ve smyslu usnesení zemského správního výboru ze dne 10. června 1924 číslo 54.109.

Předání se zúčastnili: ze knihovny Národního muzea páni bibliotekáři: Dr. Antonín Dolenský, Dr. František Páta a Dr. Jan Bartoš, co přejímající,

ze spisovny zemského správního výboru p. předseda pomocných úřadů František Košek a za odbor II. z. a. v. /Intendantce/ p. zást. předsedy Josef Šíkl, co předávající.

Dne 4. září 1924 převezeny byly do knihovny Národního muzea tyto části divadelního archivu:

I. Archiv činoherní a to knihy:

Číslo	Název spisu	Počet exemplářů	Poznámka
5.	Anežka z Meranu	1	
12.	Anjenuv pád	1	
20.	Bílín Hlilín	1	= Půjč. listek
26.	Bratři nekavé	2	
29.	Bratr honák	2	
31.	Břetislav a Jitka	1	
32.	Břetislav první	1	
35.	Byl ponejprv v divadle	1	
41.	Cesta z Prahou v 16. letinách	1	
42.	Cesta pro vyznění	3	
43.	Císař Josef a jeho vltk	2	
47.	Cora	2	
52.	Černa růže	2	
59.	Černý Petr	1	
61.	Dalibor Černák	2	

V. Příspěvky na stavbu Národního divadla /knihy/

VI. Protokoly a spisy Divadelní společnosti ko ise z roku 1796 až 1846.

VII. Protokoly Intendantce z roku 1846 až 1886.
Spisy Intendantce z roku 1864 do roku 1871.

VIII. Divadelní řád z roku 1879. Inventář z roku 1869, 1879 a 1890. Staveby z roku 1870. Instrukce z roku 1884. Matrika členů z roku 1869. Domácí řád z roku 1884. Účty z roku 1869. Hospodty z roku 1874. Spisy podniků a majetních ulav z roku 1875, 1881, 1883 a 1890 /biak/.

IX. Spisy jmenovitého řádu Divadla a to:
Početní protokol z roku 1819 až 1834.
Hlavní kniha z roku 1837 až 1859
Deník pokladní z roku 1820 až 1885
Jmenné spisy z roku 1819 až 1870, 1891, 1894 - 1899.

Stonženo a vcelopisno.
V Praze, dne 4. září 1924.

Antonín Dolenský
bibliotekář Národního muzea.
Dr. František Páta,
zástupce řádu muzea.
Josef Šíkl

Protokol o předání fondu, který v roce 1924 vytvořil základ Divadelního oddělení, z registratury Národního divadla do Knihovny Národního muzea. Uložen v DONM.

V Praze dne 17. října 1945.

Pane presidente,

Jsem si vědom, jak jste přetížen jinými závažnějšími úkoly. Dovoďte mi přes to, abych Vám napsal dopis, jenž Vám osvětlí některé naše poměry, zasluhující Vaší pozornosti.

Dne 2. června 1920 hráli se ve Vinohradském divadle mí Krkavci, ačkoli jejich provedení nikdy policejní ředitelství nepovolilo. Po letech dočkal jsem se, že mnoho našich českých lidí provedlo v jiné podobě tuto mou komedii národa veřejně - také bez policejního povolení. Je to jistě důsledek třiset let otroctví, o němž jsem psal dávno, ale kdy jim bude konec ?

Chci říci: také čeští fašisti, jichž bylo a je dosud mnoho u nás, byli vinni touto strašlivou válkou. Jak se chovala většina českého národa za války ? Šeptaná propaganda byla sport našich dobře živených lidí, kteří poslouchali Němců, lichvařili, nepodporovali se, jedli špek a utíkali do krytů. Co na tom, že od chvíle, kdy Rusko bylo napadeno Hitlerem, byly všechny mé spisy hozeny Němci do stoupy a že mne udala česká žena v době stanného práva gestapu ? Browning, jež jsem pak svěřil panu Viktoru Nikodemovi, ležel skryt v mém bytě. Nikdo by nevěřil, vylíčil-li bych, co jsem tehdy všechno řekl gestapu s otevřeností, že mne asi považovali za blázna. To mohl dělat každý. Nezdvihl jsem pravicí ani na Heydrichově pohřbu. Nikdo nemusel zdvíhat pravicí. Jsou

svědkové, jak otevřeně jsem mluvil v Národním museu s Němci, když jsem tam hájil sbírky, jež jsem tam shromáždil. Každý z nás mohl a měl mluvit s Němci tak otevřeně. Přes všechny oběti, nevychází český národ z války příliš čestně. Nikdo nemusel si před Němci zadat. Dostal jsem sice v Národním museu ischias a byl jsem tam raněn dvakrát mozkovou mrtvicí, ale nepodařilo se mi ani v dnešních poměrech dosáhnout, aby divadelním sbírkám byla konečně přisouzena vlastní budova. Jsme patrně jediný kulturní národ, jenž nemá divadelní muzeum a neví, kde hledat tradici českého divadla. Za první republiky bylo Národní museum na posledním místě, ovládnuto lidmi, nedůstojnými minulých velikých tradic, jakým se těšilo. Nemohu sice ani mluvit, ani chodit, ale upozorňuji Vás, že i Národnímu museu by měla být věnována oprávněná pozornost.

Konečně: mám rozsáhlou a vzácnou soukromou sbírku, kterou odkazuji divadelnímu museu, bude-li do půl roku mu přidělena vlastní budova, kde by také moje soukromé sbírky byly instalovány. Nejsem politik a moje povolání je výlučně divadelní. Poslal jsem Vám v roce 1919 svou trošku naivní knížku: Rusko a Evropa, kde jsem předpovídal dnešní události. Chápete je jistě mnohem lépe, než já, ale prosím Vás, abyste zdůrazňoval i v našem životě význam kultury, jako to činil po ruské revoluci Maxim Gorkij, který tehdy opakoval: Kulturu, kulturu, kulturu. Nám jest jí potřebí mnohonásobně. Ale bude jen Vaším krásným posláním, budete-li opakovat českému národu význam kultury, bez obav a neochvěj-

ně. ^{ne} Není jistě třeba, abych věřil, že to učiníte, opíraje se o nejlepší naše lidi, kteří jistě budou Vás podporovat v úsilí, tak vznešeném, jako těžkém. Dověříte tak své veliké dílo, podporován celým národem, a odvrátíte tak to, co by jinak našemu nešťastnému národu hrozilo: opravdovou revoluci. Přeji Vám hlavně spolehlivých přátel a pomocníků a používám této příležitosti, abych Vám vyslovil znamenitou úctu, v níž se Vám poroučím

Jan Bartoš

Žádost JUDra Jana Bartoše, přednosta divadelního oddělení Národního musea
k Zemskému národnímu výboru dne 17. VI. 1945.

Zemskému národnímu výboru

v Praze.

Žádám, tentokrát důrazně, aby konečně byla Divadelnímu museu dána vhodná samostatná budova, o kterou jsem usiloval po léta, shromáždív v Národním museu od prvního čísla rozsáhlé sbírky ve vysilujícím boji s naší bezduchou byrokracií, ať to byla správa Národního musea, Zemský úřad, Ministerstvo školství a národní osvěty, nebo Národní divadlo, které všechny sabotovaly mou práci, nebo snad mou osobu. Už v dubnu 1938 mohlo být divadelní museum otevřeno v bývalém místodržitelském letohrádku v Bubenči, nebýt pana inž. Janíka, jenž zdržel adaptační práce, až bylo pozdě a dotace propadla. Instalační plán arch. Vlastislava Hofmana měl jsem už tehdy připraven. Později bylo tam umístěno botanické oddělení; bez mého vědomí, neboť v Národním museu vládla názor, že tam divadelní oddělení nepatří. Nesčetnskrát jsem opakoval úředně i ve svých spisech, že to bylo české divadlo, kterému vědíme, že mluvíme česky, že ohniskem národního probuzení bylo divadlo. Marně.

Nešel jsem ostatně do Národního musea rád: mé vlastní povolání bylo jiné: psát hry. Ale působil jsem tehdy v intendanci Národního divadla, kde jsem bojoval za nezávislost umělecké správy činoherní i operní a kde vybojovav uměleckou nezávislost Hilarovu i Ostrčilovu v statutu Národního divadla, jež jsem dokončil v bojích, které vždy charakterisovaly toto divadlo, byl jsem nepohodlný různým přísedícím, ať to byl Crha, Ackermann, Ksandr nebo Frabša a jejich přísluhovačům. Byl jsem tedy poslán, jaksi ze trest, do Národního musea, abych tam položil základy k divadelnímu museu, které u nás neexistovalo. Když jsem se rozhlédl v Národním museu, kde jsem poznal jediného ideálního pracovníka, skladatele Dra Emila Axmana, jenž byl ovšem tolikrát preterován, poněvadž si nevšímal musejních pletich a nehonil za kariérou, uvědomil jsem si, že v museu mohu jen zahynout, buď duševně nebo fyzicky.

Řekl jsem si, že je lépe zahynout fyzicky a rozvinul jsem tam energii, která ovšem byla nepříjemná mnoha mým kolegům, zvyklým klidu a pohodlí, stejně jako jiným, kteří postupovali, dovolávající se, že se v museu něco děje. Trvalo šest let, než jsem vybojoval aspoň samostatné divadelní oddělení proti jeho nepříteli, řediteli Volfovi, jenž neviděl rád, že pozbývá vlivu v tak zvaném divadelním archivu, jenž byl do té doby spojen s knihovnou. Pracoval jsem tam do roku 1930 ilegálně, získávaje šmahem zadarmo objekty, jež jsem nesměl sbírat podle nesmyslných předpisů v knihovně.

Osamostatnění divadelního oddělení byl jen těžký morální úspěch můj. Nebyla mi přidělena kancelář, ani personál. Založil jsem tedy Společnost přátel divadelního musea, doufaje, že mi pomůže. Uspořádal jsem dokonce pod jejím jménem velkou výstavu Eduarda Vojana, ještě v sále knihovním, jenž mi byl z milosti propůjčen. Společnost byla úplně impotentní a neudělala nic. Založil jsem tedy zakrátko Sbor pro zřízení druhého Národního divadla, jež jsem řídil v zákulisí, sám stoje stranou, jemuž jsem uspořádal výstavu: Národní divadlo a jeho budovatelé, jemuž jsem dal podnět k vydání Řejin: Národního a Prozatímního divadla a jemuž jsem zachránil jmění, když chtěl v roce

1938 koupit Neues deutsches Theater. Tento Sbor dal mi aspoň rychle peníze na koupi umělecké pozůstalosti Emmy Destinové, jež by mi byla utekla při zdlouhavém byrokratickém postupu nemožného Kuratoria Národního musea. Co vykonali v jiných odděleních, obdařeny personálem, tři až čtyři generace, byl jsem nucen vykonat za krátkou dobu sám. Po dlouhé době byl mi v museu poskytnut výstavní sál, nejnemožnější ze všech a s nejnemožnějšími vitrinami, kde dříve vystavovala botanika barevné reprodukce květin. Dal jsem si pořídit už model vitrin, jichž jsem potřeboval. Nebyly nikdy provedeny. Tehdy v letech 1931-1937 vznikaly u nás první divadelní práce z materiálu, jež jsem tak namáhavě shromáždil. Tehdy, v několika letech, v nemožných vitrinách, uspořádal jsem sám 23 výstav, na něž nikdo nechodil a z divadelního materiálu jež jsem shromáždil, pořádaly jiné instituce výstavy. Z výstav, jež jsem ~~uspořádal~~ pořádám sám, získal jsem aspoň pro museum, zadarmo, výstavní materiál. Byl jsem nucen, konat práci přímo detektivní, neboť divadelní památky byly dávno rozkrádány, stopoval jsem, kdo je odcizil a vím také o každém, kdo je odcizil. Založiv divadelní sbírky, dbal jsem až chorobně jejich pořádku, poněvadž jsem poznal nepořádky v jiných odděleních, zvláště v Knihovně, kde dbal pořádku jen dr Axman. A pak to trvalo několik let, než mi byl přidělen první zřízenec, nešťastný pan Sýkora poslán do musea těžce nemocen, jenž za několik neděl ulehl a už se nevrátil, poněvadž zemřel. Pak po dlouhém interkaláru byl mi přidělen jiný zřízenec, pan Eisenreich,

jehož bylo lze použít dobře kdekoliv jinde, třeba tam, kde byl nepořádek, ale nikoliv v divadelním oddělení, kde způsobil tolik nepořádku, že mi přirozeně stoupal krevní tlak, už dost vysoký, byl-li jsem nucen zrevidovat nepořádky, které způsobil a dát všechno do pořádku. Bylo marné, dovolávat se u musejní správy, aby ho odvolala a dala mi jiného zřízence. Byl jsem nakonec nucen dát ho o své újmě k dispozici strojmistrovi a být bez zřízence. Teprve když náhodou přišel z Bohnic ošetřovatel pan Hájek

k výpomoci, zapracoval se rychle do rozsáhlé agendy, že se stal nejlepším mým pomocníkem. Teprve roku 1937 dalo mi ministerstvo školství ku pomoci právníka, jemuž jsem opatřil namáhavě po roce místo v advokátní kanceláři, aby nepozbýval času a mohl se uplatnit jak byl školen. Teprve v r. 1939 byla mi musejní správou uvolněna vlastní kancelář v podzemí, kde mé zdraví těžce utrpělo. V září 1941, když se odstěhoval z musea archiv Národního musea, žádal jsem musejní správu, aby už v zájmu důstojnosti Národního musea uvolnila uprázdněné místnosti, které přímo sousedily s přeplněným divadelním skladištěm, divadelním sbírkám. Už mi bylo vyhověno, když dr Neústupný, poměrně mladý a zdravý donutil mne k tomu, abych výměnou vzal si jeho kancelář v prvním poschodí, patrně proto, že byla nejnezdravější, jako já už podlomen.

Co na tom, že dr Neústupný nezaložil archeologické oddělení, které vybudoval dr Pič, Stocký, a Schráníl, že jezdil stále na výkopy a nebyl nucen napsat dvě veliké knihy o českém divadle, jako já? Mohl si uchovat zdraví, na rozdíl ode mne, jehož nemoc byl v této nejnezdravější kanceláři dovršena. Na podzim roku 1943 dostal jsem tam ischias a byl nucen belhat se doslova do své kanceláře po padesáti schodech. Jednání s Němci, před nimiž jsem skryl včas divadelní sbírky, jež hledali, chtějíce si založit v Praze německé divadelní museum, mělo úspěch, že se mi podařilo zachránit i plakáty

Stavovského divadla od roku 1826 v úplných ročnících /z nichž tři svazků se zmocnil český kurnalista už v roce 1920/, ale neprospělo mému zdraví, už dříve vysílenému. Sabotáž nebyla tak těžká, ale pro mne už zhoubná stálým vypětím. Lze úřadovat, vyrábět akta a nic nedělat a uchovat si zdraví. Myslil jsem jen na resultát své práce. Co je v Národním museu v divadelních sbírkách, je výlučně má práce, úmorná, že by vyčerpala nejjednoduššího člověka.

Vyšetřující zemský lékař dr. Jaroslav Bulský, jenž znal nejen, jak jsem nemocen, vyčerpán úřední službou, nýbrž také že mi záleží na tom, abych mohl střežit divadelní sbírky před Němci, nutil mne, abych odešel dobrovolně do pense. Tak byl statečný. Naposled, vyzván, abych se dostavil k lékařské prohlídce, odpověděl jsem 8. března 1945 tehdejšímu německo-českému Zemskému úřadu, že tam nemohu přijít, že je mi hůř, poněvadž okna v mém bytě byla náletem 14. února zničena a uhlí mi nebylo v tomto roce vůbec přiděleno. Prohlašoval jsem, že přesto nehodlám odejít dobrovolně do pense. A že má těžká nemoc vznikla především v nehygienických poměrech Národního musea a přepracováním.

Prohlašuji to také Českému Národnímu ~~výboru~~ Zemskému výboru.

Ale jde hlavně o to: že mělo být u nás vytvořeno důstojné divadelní museum, že vděčíme především českému divadlu, byla-li uchována česká řeč, napsal jsem a opakoval dávno. Po válce bylo zabráno mnoho budov. Dnešní stav divadelního oddělení Národního musea je nedůstojný. Předvídal jsem dnešní chaos a uschoval jsem všechny rozsáhlé divadelní sbírky v Národním museu, ve skladišti a ve sklepení, že bych je mohl instalovat za čtrnáct dní, byl-li bych zdrav. Ale můj zdravotní stav je horší, než stav mnoha, kteří se vrátili z koncentračního tábora. Byl jsem v koncentračním táboře déle než šest let; učinil jsem všechno, abych zachránil Zemi České všechny dostupné divadelní památky. Divadelní sbírky jsou rozsáhlé a vzácné, jak ví každý odborník. Ale, měl-li jsem je shromáždit za dobu poměrně tak krátkou, byl jsem vždy nucen jednat rychle a nemohl jsem šetřit zdraví.

Je teď na Vás, abyste jednali stejně rychle, postarali se rychle o budovu Divadelního musea, tím spíš, že nejste dnes nuceni bojovat s překážkami, které jsem překonával v těžkých situacích, pokud jsem mohl. Opakuji jen: dlužno jednat s urychlením.

V Praze dne 17. června 1945.

Jan Bartoň v.r.

O p i s !